

LiBeRtE
yayınları

Hayek, Friedrich von, *Kölelik Yolu*, çev: Turhan Feyzioğlu,
Yıldırım Arsan ve Atilla Yayı, Ankara: Liberte Yayınları,
8. Baskı: Ekim 2023.

Kölelik Yolu

Friedrich von Hayek

LiBeRtE

Kölelik Yolu

The Road to Serfdom (1944)

Friedrich A. von Hayek

Çeviren: **Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan, Atilla Yayla**

ISBN: 978-975-6877-06-7

Liberte Yayınları® | 107

Özgürlük Klasikleri | 4

8. Baskı: Ekim 2023; 1. Baskı: 2004

© 2004, Liberte Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Koordinatörü: **Emre Turku**

İç Tasarım: **Abdurrahman Yılmaz**

Kapak Tasarımı: **Liberte Yayınları**

Baskı: **Bizim Büro Matbaacılık**

Adres: Zübeyde Hanım Mah., Sedef Cad., No: 6/A, İskitler, Altındağ, Ankara

Telefon: (312) 229 99 28 | Faks: (312) 229 99 29 | Sertifika No: 42488

LiBeRtE
yayıncı grubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-posta: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Friedrich A. von Hayek

1899'da Viyana'da doğdu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal bilim çalışmalarına yöneldi. Viyana Üniversitesi'nden 1921'de hukuk ve 1923'te siyaset bilimi doktorası aldı. Ludwig von Mises'ten etkilendi ve liberal bakış açısıyla ekonomi ve siyaset üzerine çalışmalar yaptı. Avusturya İktisat Okulu üyesi olan Hayek, serbest piyasa düzeninin 20. yüzyıldaki en önemli felsefi savunucularından biridir. 1974'te merkezî ekonomik planlamanın insanların özgürlüklerini ve ihtiyaçlarını kısıtlayacağı tezi ile Nobel Ekonomi Ödülü'nü düşünsel rakibi Gunnar Myrdal ile paylaştı.

Kölelik Yolu (The Road to Serfdom) Hayek'in özgürlük, çoğulculuk ve ekonomik göreceliğe dayanan düşüncelerinin sembolleştiği eseridir.

Hayek, ekonomi dışında bilişim (enformasyon) teorisi, hukuk, politika teorisi, bilim felsefesi ve bilişsel psikoloji (cognitive psychology) alanlarında çalışmalar yapmıştır.

Bazı Eserleri

- ★ *Para Teorisi ve Konjonktür Dalgalanmaları (Monetary Theory and the Trade Cycle, 1929)*
- ★ *Fiyatlar ve Üretim (Prices and Production, 1931)*
- ★ *Kar, Faiz ve Yatırım (Profits, Interest and Investment, 1939)*
- ★ *Bireysellik ve İktisadi Düzen (Individualism and Economic Order, 1948)*

- ★ *Bilimin Karşı Devrimi: Aklın İstismarı Üzerine Çalışmalar*
(*The Counter-revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason*, 1952)
- ★ *Özgürlüğün Anayasası*
(*The Constitution of Liberty*, 1960) [BigBang Yayınları, 2013]
- ★ *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* (3 cilt) (*Law, Legislation and Liberty*)
 1. Cilt: *Kurallar ve Düzen* (*Rules and Order*, 1973);
 2. Cilt: *Sosyal Adalet Serabı* (*The Mirage of Social Justice*, 1976);
 3. Cilt: *Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*
(*The Political Order of a Free People*, 1979) [İş Bankası Yayınları, 2013]
- ★ *Ölümcül Kibir: Sosyalizmin Yanlışları* (*The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, 1988)

Tam Hayek kaynakçası için bkz. <http://goo.gl/qKYTsG>

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	9
Önsöz.....	15
Giriş.....	19
1 Terk Edilen Yol.....	29
2 Büyük Ütopya.....	45
3 Ferdiyetçilik ve Kolektivizm.....	55
4 Plâncılığın Önüne Geçilemez mi?.....	69
5 Plânlı İktisat ve Demokrasi.....	85
6 Plânlı İktisat ve Kanun Hâkimiyeti Prensibi.....	103
7 İktisadî Hayatın Kontrolü ve Totaliterlik.....	121
8 Kim, Kimin İçin?.....	139
9 Güvenlik ve Özgürlük.....	161
10 En Kötüler Neden Zirvede?.....	175
11 Hakikatin Sonu.....	193

12	Nazizmin Sosyalist Kökleri	207
13	Aramızdaki Totaliterler	221
14	Maddî Koşullar ve İdeâl Amaçlar	239
15	Uluslararası Düzenin Geleceği	255
	Sonuç	273
	Bibliyografik Not	275
	Bölüm Başlarındaki Epigrafların Alındığı Yerler	279
	Sözlük	281
	İsim Dizini	285

Takdim

KÖLELİK YOLU 20. YÜZYIL'IN BÜYÜK LIBERAL FİLOZOFU F. A. Hayek'in en popüler kitabıdır. Bu kitap, düşünce tarihinde dönüm noktası olma fonksiyonunu üstlenmiş ve görevini hakkıyla yerine getirmiş eserler arasında yer almaktadır. Hem içindeki fikirler hem de yazılma ve yayınlanma tarihi bakımından, yazarın ileri görüşlülüğünün ve medenî cesaretinin ölümsüz bir örneğidir. O, esas itibarıyla, Almanya'da totaliterizmi yaratan gelişmelerin benzerlerinin İngiltere'de ortaya çıkmaya başlaması üzerine, İngiliz entelektüellerinin uyarmak üzere kaleme alınmış olmasına rağmen, başta ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde yoğun bir ilgi görmüş ve pek çokdile çevrilerek milyonlarca kişi tarafından okunmuştur. Ellinci yayın yıldönümü olan 1994'te Türkçesini yayınlamayı çok arzu etmemize rağmen bunu gerçekleştirememiş olmaktan dolayı hüznü duymakla beraber, kitabın sonunda meydana çıkmış olması bu hüznü gidermektedir.

Kölelik Yolu, yazarın belirttiğine göre, ismini, yazarın büyük liberal filozof de Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı ölümsüz kitabından aldığı ilhama borçludur. Tocqueville'in, söz konusu

kitabında, modern refah devletinin olumsuz etkilerini önceden görerek sık sık “yeni kölelik”ten söz etmesi Hayek’e kitabına *Kölelik Yolu* adını vermesi için ilham kaynağı olmuştur. Kitap olumlu-olumsuz geniş yankı yapmıştır. Çok olumlu yankılar yanında, hem akademik alanda hem politik alanda bazı olumsuz, saldırgan ve düşmanca tepkiler de almıştır. Bunların belki de en ilginç, İngiliz İşçi Partisi’nin o dönemdeki ileri gelenlerinin kitabı bir “yabancı” tarafından yazılmış olmakla suçlamalarıdır. İlginç bir şekilde, bu suçlama, aslında, Hayek’in kitaptaki tezlerinin doğrulanması anlamına gelmiştir.

Bu vesileyle, yerinin geldiği düşüncesiyle, okuyucunun hoşgörüsüne sığınarak, mühim bir konuya kısaca temas etmek istiyorum. Türkiye’de, geleneksel sağ çevrelerde, yerli değerlerle cihanşumül değerler arasında bazen öyle sınırlar çizmeye, ilişkiler şekillendirmeye gayret edilmektedir ki, buna şaşırılmamak elde değildir. Yerli değerleri özümsememiş kimselerin evrensel kıymeti olan şeyler üretmeyeceği, evrensele ancak yerelden gidilebileceği söylenmektedir. Hiç şüphe yok ki, insanlar belirli toplumlara doğarlar ve hayatlarının önemli bir bölümünü doğdukları toplumlar içinde geçirirler. Sosyalleşme sürecinde insanlar yaşadıkları toplumların bireylerinde tezâhür eden toplumsal değerleri ve özellikleri alırlar. Bundan kaçınmaları mümkün değildir. Ama, insanların içine doğdukları veya onlara aktarılan değerlerin her zaman için değerli ve mutlaka korunması gereken cinsten olduğu söylenemez. Asıl önemli olan, insanların, kemale erdikten ve kendi değer sistemlerini yargılamaya başladıktan sonra yaptıkları bilinçli seçimlerdir. Bu, bazen yerelin reddini gerektirebilir. Böyle olması insanı ne aşağılık bir mahlûk hâline sokar ne de onun cihanşumül değeri olan şeyler üretmesini engeller. Bunun en iyi örneği Hayek’tir. Herhâlde, Alman toplumunun bazı değerlerini ana dili Almanca olan Hayek’ten daha etkili biçimde eleştiren

kimse pek azdır. Bu, bir anlamda, en azından, dönemsel mahallî değerlerin reddidir. Ama, böyle olması, Hayek'i Hayek olmaktan alıkoymamıştır.

Hayek, *Kölelik Yolu*'nda, bazılarının zannettiğinin tersine, faşizmin ve komünizmin birbirine zıt kutuplar olmadığına, aynı totaliterizmin iki yüzünü teşkil ettiğine işaret etmektedir.

Bunu söylemek, bugün gayet kolaydır –doğrusu Türkiye'de hâlâ zor ve tehlikeli– ama o günlerde hiç de kolay olmadığı ve büyük bir medenî cesaret ve direnme gücü ile entelektüel öz güven ve kendine saygı gerektirdiği açıktır. Aslında, bu gerçeği ilk dile getiren Hayek değildir. Onun başarısı, kitabında bu benzerliği ilk defa bu kadar açık ve detaylı biçimde işlemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün ekonomik faaliyetlerin merkezî kontrol ve yönlendirmeye tâbi tutulmasının gitgide artan ölçüde hürriyeti tehlikeye düşüreceği ve ekonomik hürriyetin olmadığı yerde hürriyetin hiçbir türünün olamayacağı tezinin en etkili şekilde dile getirildiği eserlerden biri *Kölelik Yolu*'dür.

Kitabın işaret ettiği en önemli noktalardan biri, aşırı devlet kontrolünün insanlar üzerinde yapacağı psikolojik etki ve ahlâkî değerlerde meydana getireceği erozyondur. Bu yavaş bir süreç olacaktır, belki bir veya iki nesil alacaktır, ama sonuçta bizi hiç istenmeyen noktalara sürükleyecektir. İnsanların otoriteye karşı tavırları ve siyasal fikirleri, siyasal müesseselerin sebebi olduğu kadar sonucudur da. Hayek'in bu tespit ve izahının ne kadar haklı olduğunu anlamak veya O'nun görüşlerini test etmek için eski sosyalist ülkelere göz atmak yeterlidir.

Kölelik Yolu, Hayek'in meslekî ve fikrî kariyerinde de bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Filozof, bu eseriyle özgürlük mücadelesinde öncülük görevini üstlenmiş ve bunu ölümüne kadar sürdürmüştür. Kitapta ele aldığı konuları sonradan yazdığı eserlerde daha

ayrıntılı biçimde incelemiştir. İktisatta bilginin kullanımı ile ilgili sorunları *Individualism and Economic Order*'da (Chicago, 1948); totaliter sistemlerin epistemolojik ve entelektüel köklerini *Bilimin Karşı Devrimi*'nde (*The Counter-Revolution of Science*, Glencoe, III., 1952); özgürlüğün temellerini, dostlarını ve düşmanlarını *The Constitution of Liberty*'de (Chicago, 1960); iki farklı düzen tipini *Rules and Order*'da (Chicago, 1973); adâleti *Sosyal Adâlet Serabi*'nda (*The Mirage of Social Justice*, Chicago, 1976); çağdaş demokrasinin problemlerini *Özgür Bir Toplumun Siyasî Düzeni*'nde (*Political Order of a Free Society*, Londra, 1979) incelemiştir. Sosyalizmin fikir tarihindeki en büyük kritiklerinden bir tanesini son büyük eseri *Ölümcül Kibir: Sosyalizmin Hataları* (*The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Londra, 1988) ile gerçekleştirmiştir.

Bu kitabın ilk 8 bölümü 1947-1948'de rahmetli hocam Aydın Yalçın'ın tavsiyesi ve talebi üzerine merhum Turhan Feyzioğlu tarafından tercüme edilerek *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*'nde yayımlanmıştır. Feyzioğlu'nun çevirisini, oğlu Metin Feyzioğlu'nun izni ile burada tekrar yayımlıyoruz. Bu vesileyle hocalarımıza Allah'tan rahmet diliyor, Metin Feyzioğlu'na teşekkür ediyorum. Eserin geri kalan 7 bölümü, değerli meslektaşım Prof. Dr. Yıldırım Arsan tarafından başarıyla ve çok iyi anlaşılır bir üslûpla, yer yer bazı özetlemelere giderek tercüme edilmiştir. Okuyucunun farkedeceği gibi, çeviride Türkçenin âdeti iki devri yansıtmaktadır. Bazı okuyucular Feyzioğlu'nun çevirdiği bölümlerdeki kimi kelimeleri anlamakta müşkülât çekebilir. Buna rağmen, ilk sekiz bölüme müdahale etmeyi uygun görmedik. Çünkü, Feyzioğlu hocanın çevirisi âdeti bir sanat eseriymi ve kimsenin ona müdahaleye hakkı yoktu. Okuyucuların bu durumu anlayışla karşılayacağına inanıyorum.

Çevirinin de, onu yayıma hazırlamanın da ne kadar meşakkatli bir iş olduğu ortadadır. Bu kitabın yayıma hazırlanmasında genç meslektaşlarım Bekir Berat Özipek ve Ertan Aydın'ın büyük emekleri geçmiştir. Kendilerine çok teşekkür ederim. Kitabın yayımında değerli dostum Alex'in başında bulunduğu *Atlas Economic Resarch Foundation* büyük katkı sağlamıştır. Alex ve bütün Atlas personeline de, her ne kadar okuyup anlamayacak olsalar da, kadirşinaslık gereği olarak, teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Okuyucunun bu eserden azamî istifadeyi sağlamasını ve onu liberalizmin engin ve zengin fikir dünyasına girişin anahtarı olarak kullanmasını temenni ederim.

Atilla Yayla
Ankara, 13 Şubat 1995

Önsöz

SOSYAL MESELELER ÜZERİNDE PROFESYONELCE ARAŞTIRMALAR yapan biri, siyâsî bir kitap yazdığı vakit, ilk görevi, bunu açıkça belirtmektir. Bu siyâsî bir kitaptır. Bu gerçeği, daha zarif ve iddialı sosyal felsefe denemesi sıfatını kullanarak gizlemek istemem. Kitabın ismi ne olursa olsun, burada işaret edeceğimiz noktalar belirli nihâî değerlerden kaynaklanmaktadır. Umırım, kitapta bütün görüşlerin kendilerine dayandığı bu değerlerin neler olduğunu yeterince açık biçimde ortaya koydum.

Mamafih, bir şey daha eklemeliyim. Siyâsî bir eser olmasına rağmen, kitapta ortaya koyulan inançlar-kanaâtler benim kişisel çıkarlarım tarafından belirlenmemektedir. Arzuya şayan gördüğüm düzenin neden bana bu ülkenin insanlarının büyük çoğunluğuna sağlayacağından daha büyük avantajlar sağlayacağını anlamıyorum. Gerçekte, bana, sosyalist meslektaşlarım tarafından, karşı olduğum toplum içinde, onların görüşlerini benimsediğim takdirde, bir iktisatçı olarak çok daha önemli bir mevki işgâl edebileceğim söylenmektedir. Eminim ki, benim bu görüşlere karşı oluşum, onların çocukluğumdan beri âşına olduğum görüşlerden

farklı oluşundan ileri gelmemektedir. Çünkü, gençliğimde ben de bu görüşleri savundum ve beni iktisat çalışmaya iten şey bu değerlerdi. Her siyasal itirafta, modaaya uygun şekilde, menfaat bağlantılı sebepler arayanlar için, bu kitabı yazmamak veya yayımlamamak için her nedene sâhip olduğumu açıklamama müsaade ediniz. Bu kitap, dostça ilişkiler içinde bulunmak istediğim kişileri rahatsız edebilir. Kitap, üzerinde asıl çalışmam ve uzun vâdede daha fazla önem vermem gereken çalışmaları bir tarafa koymama yol açtı. Ve hepsinin üstünde, şurası kesindir ki, bu kitap, bütün eğilimlerimin beni yönelttiği akademik çalışmalarımın sonuçlarının peşin hükümlerle değerlendirilmesine yol açacaktır.

Bütün bunlara rağmen, eseri kaçınmayacağım bir görev olarak yazmak durumuna geldiysem, bu, esas itibariyle, hâlihazırda yapılmakta olan ve halkın pek farkında olmadığı, müstakbel ekonomi politikasının problemleri hakkındaki tartışmaların tuhaf ve ciddi bir veçhesi yüzündendir. Bu, ekonomistlerin çoğunun yıllardır savaş makinesi tarafından yutulmuş ve resmî konuları tarafından susturulmuş olması ve bunun sonucunda bu problemlerle ilgili kamuoyunun, tehlike çanlarını çaldırarak ölçüde, amatörler ve eksantirikler, parçalamak için bir baltaya yahut satmak için her derde deva bir ilâca sâhip kimseler tarafından yönlendirilmekte olmasıdır. Bu şartlar altında, fikrî çalışma rahatına sâhip bir kimsenin, mevcut eğilimlerin onları açıkça ifade edemeyen birçok kimsenin kafasında yaratması gereken endişelerini kendine saklamaya hakkı yoktur –bununla beraber, belki, başka şartlarda, ulusal politika sorunlarının tartışılmasını memnuniyetle bu işin otoritesi olan ve bu açıdan daha vasıflı kimselere terk ederdim.

Bu kitabın temel tezi, ilk defa, “Özgürlük ve Ekonomik Sistem” adıyla *Contemporary Review*’ın Nisan 1938 sayısında yayımlanan yazıda ele alındı ve daha sonra Profesör H. D. Gideonse tarafın-

dan University of Chicago Press için edit edilen “Public Policy Pamphlets”lerinden (1939) biri olarak genişletilmiş biçimde yeniden basıldı. Her iki yayıncıya ve editöre, bazı pasajları burada tekrar kullanmama müsaade edişlerinden dolayı teşekkür ederim.

Friedrich von Hayek

London School of Economics

Cambridge, Aralık 1943

Giriş

*Pek az keşif fikirlerin şeceresini teşhir eden
keşiflerden daha irkiticidir.*

Lord Acton

●
İÇİNDE YAŞAMAKTA OLDUĞUMUZ HÂDİSELER TARİH DEĞİLDİR. Bunların nasıl neticeler doğuracaklarını kestiremeyiz. Araya biraz mesafe girince, geçmiş hâdiselerin mânâsını takdir etmek ve doğurdukları neticeleri göz önüne getirmek mümkün olur. Fakat tarih cereyan etmekte olduğu sırada, bizim için henüz tarih değildir. Hâdiseler bizi meçhul bir diyara doğru götürmektedir ve pek nâdiren bizi nelerin beklemekte olduğunu görmek imkânı, bir lâhza için elimize geçer. Eğer evvelce gördüklerimizin hepsini hatırlayarak aynı hâdiseleri yeni baştan yaşamak imkânını bulsaydık, vaziyet çok farklı olurdu. Her şey bize çok daha başka türlü gelirdi. Bugün hemen hemen farkına bile varmadığımız bazı gelişmeleri, son derece mühim ve ekseriya çok endişe verici görürdük. İnsanın böyle bir tecrübeyi yaşamaması ve kendini tarihe zorla kabûl ettiren hiçbir kanun tanımaması, şüphesiz bir saadettir.

Bununla beraber, asla önüne geçilemeyecek hiçbir gelişme mevcut olmadığından, tarih hiçbir zaman aynen tekerrür etmese bile, mâziye bakarak, tekrar aynı hâle düşmemek için ne yapmak lâzım geldiğini bir dereceye kadar öğrenmemiz mümkündür. Ufukta bir tehlike bulunduğunu anlamak için insanın kâhin olması icap etmez. Arızî bir tecrübe ve alâka kombinezonu, ekseriya bir insana hâdiseleri pek az kimseye nasip olan bir şekilde görmek imkânını verir.

Bu kitap, aynı devreyi iki kere yaşamak veya birbirinin aşağı yukarı tıpkısı olan fikir tekâmüllerine iki defa şahit olmak kabîlinden bir duruma son derece benzeyen bir tecrübenin eseridir. Böyle bir tecrübe ancak memleket değiştirerek, muhtelif memleketlerde uzun zaman yaşamak suretiyle elde edilebilir. Medenî memleketlerin ekserisinde fikir cereyanlarının tâbi oldukları tesirler mutlaka aynı zamanda ve aynı hızla kendilerini göstermezler. Öyle ki, bir memlekette diğerine geçmek suretiyle, aynı fikrî tekâmül safhalarına iki defa şahit olmak mümkündür. Böyle bir vaziyette, insanın duyuları (hasseleri) adamakıllı keskinleşmektedir. İnsan yirmi veya yirmi beş yıl önce karşılaştığı birtakım kanaâtlerin ortaya atıldığını, birtakım tedbirlerin tavsiye edildiğini işittiği zaman, bunlarda yepyeni bir kıymet, istikbâli gösteren birer alâmet mahiyeti görmektedir. Bu alâmetler, hâdiselerin, mutlaka değilse bile, muhtemel olarak aynı şekilde gelişeceği fikrini uyandırmaktadır.

Şimdi, söylemem lâzım gelen nahoş bir hakikât vardır, biz de Almanya'nın âkıbetine uğramak tehlikesine mâruz bulunuyoruz. Şüphesiz tehlike burnumuzun dibinde değildir ve bu memleketin durumu şu son yıllarda Almanya'da görülen duruma o kadar az benzemektedir ki, aynı istikamete doğru gittiğimize inanmak güçtür. Fakat bu yol, çok uzun olmakla beraber, bir kere haddinden fazla ileri gidildi mi bir daha geri dönülemeyecek olan yollardandır. Uzun

vâdeli olarak hepimiz kendi kaderimizin yapıcısıyız. Fakat her gün, kendi yarattığımız fikirlerin elinde esiriz. Tehlikeyi ancak vaktinde anlamak suretiyle önleyebiliriz.

Memleketimizin [İngiltere] benzediği Almanya, Hitler Almanyası yahut bugünkü savaşın Almanyası değildir. Fakat fikir oluşumlarını inceleyen insanlar, geçen dünya savaşı esnasında ve ondan sonra Almanya’da hâkim olan eğilimlere, bugün memleketimizde hüküm sürmekte olan fikir cereyanları arasında, sathî bir yakınlıktan çok daha fazla benzerlik bulunduğunu müşahede etmekten geri kalmazlar. O zamanın Almanyası’nda olduğu gibi, bugünkü İngiltere’de de, millî müdafaa maksadıyla kurulan teşkilâtın harbden sonra istihsal gayeleri için idamesi niyeti hâkimdir. 19. Yüzyıl liberalizmine karşı aynı istihfaf, aynı “realizm”, aynı sinizm bugünkü İngiltere’de mevcuttur; hatta “önüne geçilmesi imkânsız temayüller” aynı tevekkülle kabûl edilmektedir. En gürlütücü islahatçılarımız “bu harbin verdiği derslerden” iyice istifade etmemiz lâzım geldiğinde çok musirdirler. Fakat bu derslerin onda dokuzu, Almanların geçen harbten almış oldukları ve Nazi sisteminin doğuşuna çok yardım etmiş bulunan derslerin tıpkısıdır. Bu eser boyunca, birçok noktalarda on beş yahut yirmi yıl mesafe ile âdetâ Almanya’yı tâkip ettiğimizi göstermek fırsatını bulacağız. İnsanlar hâfizalarının tâzelenmesini hiç sevmezler; fakat Almanya’nın tâkip etmekte olduğu sosyalist siyasetin terakkiperverler tarafından bize örnek diye gösterildiği yıllar pek uzak değildir. Bunlar sonradan İsveç’i model olarak göstermeye başladılar. Hâfizaları pek zayıf olmayanlar, harbden önce, en aşağı bir nesil boyunca Alman düşünce ve usûllerinin İngiltere’nin ideâlleri ve siyaseti üzerinde ne kadar derin tesirler yaptığını bilirler.

Rüşte erdikten sonra hayatımın hemen hemen yarısını doğum yerim olan Avusturya’da Alman entelektüel hayatıyla sıkı

temas hâlinde ve diğer yarısını da Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere’de geçirdim. İngiltere’ye yerleşeli on iki yıl oluyor; bu devre zarfında bende gitgide kuvvetlenen bir kanaât husûle geldi: Almanya’da hürriyeti imha etmiş olan kuvvetlerin bazıları burada da kendilerini göstermektedir ve bu tehlikenin mahiyet ve kaynağı, burada, eğer mümkünse, Almanya’da olduğundan daha az anlaşılmalıdır.

Hâlâ anlaşılmayan büyük facia şuradadır: Almanya’da bugün nefret ettikleri rejimi yaratmış, hiç değilse hazırlamış olanlar, iyi niyetli insanlardır. İngilizlerin hayran oldukları ve örnek ittihaz ettikleri insanlardır. Biz aynı kadere uğramaktan kendimizi kurtarabiliriz. Fakat bunun için tehlikeye göğüs germeye hazır olmamız ve tehlikenin kaynağını teşkil ettikleri anlaşıldığı takdirde en kıymetli ümitlerimizden ve emellerimizden feragat etmemiz lâzımdır. Şimdilik aldanmış olduğumuzu kendi kendimize itiraf edebilecek kadar fikrî cesaret sâhibi görünmüyoruz. Faşizmin ve Nazizmin, daha önceki devirlerin sosyalist temayüllerine karşı bir reaksiyon olarak değil, bu temayüllerin zarurî bir neticesi olarak ortaya çıktığını ikrar etmeye hazır olan pek az kimse vardır. Komünist Rusya ile Nazi Almanya’nın iç rejimlerindeki bazı menfi noktaların arz ettiği benzerlik anlaşıldıktan sonra dahi ekseri insanlar bu hakikâti görmeye yanaşmamışlardır. Netice şu oluyor ki, kendilerini Nazizmin dalaletlerinden çok yüksekte gören ve Nazizmin bütün tezâhürlerinden çok samimî olarak nefret eden birçok kimse, tahakkuk ettikleri takdirde bizi dosdoğru bu menfur istibdada götürecektir olan birtakım ideâller uğrunda çalışmaktadır.

Ayrı ayrı memleketlerin geçirdikleri tekâmülleri mukayese etmeye kalkışınca, şüphesiz, yanılma ihtimâli vardır. Fakat benim muhakemem sâdece mukayeselere müstenit değildir. Bahsi geçen gelişmelerin önüne geçilemeyeceğini de iddia etmiyorum. Böyle

olsaydı, bu kitap hiçbir işe yaramazdı. Bence, insanlar sarf ettikleri gayretlerin kendilerini nereye götüreceğini vaktinde anlayabilirlerse, bu gelişmelerin önüne geçilebilir. Çok yakın bir zamana kadar, tehlikeyi anlatmaya kalkışmak bile faydasız gibi görünüyordu. Fakat bugün meselenin bir bütün hâlinde baştan sona kadar münâkaşa edilmesi için, zaman daha müsait görünmektedir. Hem mesele daha iyi anlaşılmuştur, hem de meselenin bugün bütün açıklığı ile ortaya dökülmesi için hususî sebepler mevcuttur.

Hararetili bir münâkaşaya yol açmış bulunan bu meseleyi ortaya atmanın sırası olmadığını ileri sürenler çıkabilir. Fakat bizim bahsettiğimiz sosyalizm bir parti işi değildir ve münâkaşa ettiğimiz meselelerin siyasî partiler arasındaki uyumsuzluk konuları ile müşterek noktaları pek azdır. Bazı gruplar diğerlerinden daha fazla sosyalizm taraftarıdır, bazıları sosyalizmi filan hususî grubun menfaati için, başkaları diğer bir grubun menfaati için isterler. Fakat bütün bunların bizim münâkaşamıza asla tesiri yoktur. Mühim olan nokta şudur ki, bugün kanaâtleri hâdiselerin seyri üzerinde müessir olan kimseleri göz önüne getirirsek, hepsinin az veya çok sosyalist olduğunu görürüz. Artık “bugün herkes sosyalisttir” demek bile moda olmaktan çıkmıştır. Çünkü bu söz çok müptezel olmuştur. Hemen hemen herkes sosyalizme doğru gitmeye devam etmemiz lâzım geldiğine kanidir ve insanların ekserisi bu cereyanı muayyen bir sınıfın veya grubun menfaatine göre inhiraftan çalışmakla iktifa etmektedir.

Bu istikamete doğru gitmemizin sebebi, hemen hemen herkesin bunu istemesidir. Yoksa bu cereyanı zarurî kılan objektif vâkıalar mevcut değildir. İleride “*plâncılığın önüne geçilip geçilemeyeceği*” meselesinden bahsedeceğiz,* fakat asıl mesele bu cereya-

* Bkz. Bölüm IV.

nın bizi nereye götüreceğini bilmemektedir. Bu cereyana bugün mukavemet edilmez bir hız veren insanlar, bazı kimselerin henüz yarım yamalak görebildikleri hakikâtları görmeye başlasalardı, dehşetle geriler bir yüzyıldan beri bunca iyi niyetli insanın tutmuş oldukları bu yolu terk ederlerdi. Bizim nesilde bu kadar yayılmış olan bu itikatlar bizi nereye sürüklemektedir? Bu mesele yalnız bir partinin değil, her birimizin karşısına dikilen en hayati, en ehemmiyetli bir meseledir. Yüksek bir ideâle tekabül eden bir istikbâl yaratmaya gayret ediyoruz ve peşinde koştuğumuz neticeye taban tabana zıt bir neticeyle karşılaşılıyor. Bundan daha büyük facia tasavvur olunabilir mi?

Nasyonal sosyalizmi doğurmuş olan kuvvetleri idrake ciddi surette çalışmamız için, bugün bundan daha âcil bir sebep vardır; bu idrak bize düşmanımızı ve ne için mücadele ettiğimizi anlamak imkânını verecektir. Uğrunda mücadele ettiğimiz müspet ideâleri henüz pek iyi bilmediğimiz muhakkaktır. Kendi fikirlerimize uygun bir hayat sürmek hususunda hür olmak için mücadele ettiğimizi biliyoruz. Bu çok şey ifade eder, fakat kâfi değildir. Başlıca silâhlardan biri propaganda –hem de yalnız en gürültülü şekilleriyle değil, en ince şekilleriyle propaganda– olan bir düşmana mukavemet etmek için muhtaç olduğumuz sağlam inançları bize vermeye bu fikir kâfi değildir. Düşmanın hâkim olduğu memleketlerde ve mihverin hezimetinden sonra da bu propagandanın izlerinin silinmeyeceği diğer memleketlerde, bu propagandaya karşı mücadele edebilmemiz için, hiç kâfi değildir. Nihâyet eski Avrupa'yı yıkan tehlikelere karşı muaf bir yeni Avrupa kurarken tâkip edeceğimiz yolu çizmek için de, bu fikir kâfi gelmeyecektir.

Burada acı bir müşahade yapmaya mecburuz; harbden önce diktatörlere karşı güttükleri siyasette, propaganda teşebbüslerinde ve harb gayretlerinin izahında, İngilizler tereddüt ve kararsız-

lık göstermişlerdir; bu tereddüt ve kararsızlık ancak, gerek kendi idealleri hakkında, gerekse düşmanlarıyla kendileri arasındaki farklar hususunda, zihinlerde mevcut olan karışıklık ile izah edilebilir. Düşmanın da bizim bazı inançlarımızı samimiyetle benimsemiş olduğuna inanmak istemedik. Buna mukabil diğer bazı iddialarının samimiyetine de inandık. Ve her iki şıkta da hataya düştük. Gerek solcu, gerekse sağcı partiler nasyonal sosyalizmin kapitalizme hizmet ettiğine ve sosyalizmin her şekline muhalif olduğuna inanmakla hataya düştüler. En umulmadık kimselerin, Hitlerizmin müesseselerinden bazılarını bize örnek göstermelerine şahit olmadık mı? Bunlar, bu müesseselerin Hitler rejiminden ayrılmasına imkân olmadığının ve muhafaza etmeyi umduğumuz hürriyetle bu müesseselerin telif edilemeyeceğinin farkında değillerdi. Harbden önce ve harb içinde, sırf düşmanımızı anlamamak yüzünden, şaşılacak kadar çok hatalar yaptık. Totaliterliğe doğru götüren tekâmülü âdeta anlamak istemiyoruz; sanki bunu anlarsak en kıymetli hülyalarımızdan bazılarının yok olacağını biliyormuş gibiyiz.

Bugün Almanları idare eden fikirlerin mahiyetini ve inkişafını anlamadığımız müddetçe, Almanlara karşı güdeceğimiz politika da hiçbir zaman muvaffak olamayız. Almanların irsi bir kusurla malûl oldukları nazariyesi kabili müdafaa değildir ve bu nazariye taraftarlarına şeref kazandırmaz. Bilakis, bu nazariye geçen yüzyıllar boyunca, Alman tefekkürünün en iyi taraflarını, bazan da diğer taraflarını, tehâlûkle benimsemiş olan sayısız İngilizlerin şerefini azaltır. Bu nazariye bundan seksen yıl önce, hürriyet hakkındaki denemesini yazarken John Stuart Mill'in bilhassa iki Alman'dan, Goethe ve Wilhelm von Humboldt'dan ilham aldı-

ği vâkıasını ihmâl etmektedir.* Bu nazariye, Nazizmin en mühim fikrî öncülerinden ikisi olan Thomas Carlyle ile Chamberlain'den birinin İskoçyalı, diğerinin İngiliz olduğunu da unutmaktadır.

En âdi şekliyle, bu nazariye, böyle bir iddiayı kabûl etmekle, aynı zamanda, Alman ırkçılığını da kabûl etmekte olan taraftarlarını lekelemektedir. Almanların niçin fena olduklarını aramak bahis mevzuu değildir. Herhâlde onların da başka herhangi bir milletten daha fazla irsi fenalıkları yoktur. Tespit edilmesi lâzım gelen şey şudur: Almanya'da, son yetmiş yıl zarfında muayyen bir fikir kategorisinin gitgide genişlemesini ve nihâyet zafer kazanmasını sağlayan şartlar nelerdir ve niçin bu fikirlerin muzafferiyeti neticesinde iktidar milletin en fena fertlerinin eline geçmiştir? Almanya'da bugün hâkim olan fikirlerden değil de, Alman olan her şeyden nefret etmek çok tehlikelidir. Bu telâkki gözleri maskelemekte ve buna saplananlar çok ciddi bir tehlikeyi görmez hâle gelmektedirler. Ekseriya, bu iddia, bu gibi temayüllerin Almanyadan başka yerlerde de mevcut olduğunu kabûl etmek istemeyenlerin ve Almanlardan aldığımız, Almanların olduğu kadar bizleri de aldatan itikatları yeniden gözden geçirmekte ve icabında atmakta tereddüt edenlerin başvurdukları bir kaçamak-tan ibarettir. Tehlike iki taraflıdır; çünkü Nazi rejiminin yegâne sebebinin Alman milletin fenalığı olduğu iddia edilmekle, bu fenalığın asıl müsebbibi olan müesseseleri bize kabûl ettirmek için bir bahane de hazırlanmış olmaktadır.

Almanya ve İtalya'da tekâmülün bu kitapta yapılacak olan izah ve tefsiri, ekseri yabancı müşahitlerin ve Alman ve İtalyan

* Mübalağaya düştüğümüzü zannedenlere, Lord Morley'in şahadetini hatırlatalım. Lord Morley, *Hâtıratı*'nda, Hürriyet *Hakkında Deneme*'nin ana fikrinin orijinal olmayıp Almanya'dan geldiğinin "*malûm bir vâkıa*" olduğunu söylemektedir.

muhacirlerinin yaptıkları tefsirlerden çok farklıdır. Fakat, bizim tefsir tarzımız, doğru ise, bugün ortalığa hâkim bulunan sosyalist kanaâtlere bağlı olanların, bu tekâmülü iyi anlamalarına niçin hemen hemen imkân bulunmadığını izah edecektir. Nitekim, muhacirlerin ve İngiliz ve Amerikalı gazete muhabirlerinin ekserisi sosyalist temayüllüdür.* Nasyonal-sosyalizmin sathî ve hatalı bir izahı vardı; buna göre, nasyonal-sosyalizm, sosyalizmin terakkisi yüzünden menfaat ve imtiyazları tehlikeye düşenlerin kışkırttığı basit bir reaksiyondan ibarettir. Bu kanaât, tabiatıyla, nasyonal-sosyalizme müncer olan fikir cereyanına yardım etmiş olmakla beraber, yarı yolda duran ve bu yüzden Nazilerle ihtilâf hâline düşüp memleketi terk etmek zorunda kalan sosyalistler tarafından benimsenmiştir. Bunlar, sayıları itibariyle, Nazilerin karşılaştığı yegâne hatırı sayılır muhalefeti temsil etmektedirler. Fakat bu sâdece şunu gösterir ki, kelimenin en geniş mânâsı ile, bütün Almanlar sosyalist olmuşlardır; ve eski liberalizm sosyalizm tarafından kovulmuştur. Almanya'da “sol” cenah ile nasyonal-sosyalizmin temsil ettiği “sağ” cenahı birbirine düşüren uyuşmazlığın birbirine hasım sosyalist grupları arasında dâima zuhur edecek olan uyuşmazlıklardan olduğunu ispat edeceğimizi umuyoruz. Bu izah tarzı doğru ise, Alman mültecilerinin büyük bir kısmı, eski itikatlarına körükörüne bağlı kalmak yüzünden, dünyanın

* Hâriçteki gazete muhabirlerinin sol temayülleri, bütün bir memleketteki her türlü kanaâtlere üzerinde, hatta en muhafazakâr olanların kanaâtlere üzerinde bile, tesir icra etmektedir. Bunun belki en iyi misali, Büyük Britanya ile Hindistan arasındaki münasebetler hususunda Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen hemen herkese hâkim olan kanaâttir. Kara Avrupası'nın hâdiselerini biraz anlamak isteyen bir İngiliz de, aynı şekilde ve aynı sebeplerle hatalı bir kanaâte sevk edilmiş olduğunu bilmelidir. İngiliz ve Amerikalı gazetecilerin samimiyetinden şüphe etmiyoruz. Fakat yabancı memleketlerdeki harb muhabirlerinin hangi muhitlerde düşüp kalktıklarını bilenler, bu inhirafın sebebini kolayca anlayabilirler.

en büyük iyi niyetiyle, yeni vatanlarının da Almanya'nın yoluna sürüklenmesine yardım ediyorlar, demektir.

Kanaâtleri itibariyle samimî surette sosyalist oldukları asla şüphe götürmeyen bazı Alman mültecilerinden duydukları yarı-faşist fikirlerin, birçok İngiliz dostlarımı rencide ettiğini gördüm. İngilizler bu mültecilerin yarı-faşist fikirlerini Alman olmalarına izafe ediyorlar. Fakat işin hakikî sebebi şudur ki, bu mülteciler İngiltere'dekilerden hissedilir derecede daha ileri gitmiş sosyalistlerdir. Şüphesiz Alman sosyalistlerinin, kendi memleketlerinde, Prusya geleneğinin bazı unsurlarından çok faydalandıkları doğrudur. Almanya'da, cephenin her iki tarafında bulunanların da övündükleri “Prusyalılık” ile “sosyalizm” arasındaki bu yakınlık, ana tezimizi takviye etmektedir.* Fakat, “sosyalizm” unsurunun değil de, tahsisen “Almanlık” unsurunun totaliterliği doğurduğunu sanmak hatadır. Almanya'nın İtalya ve Rusya ile müşterek olan tarafı, Prusyalılık değil, sosyalist fikirlerin hâkimiyeti idi. Nasyonal sosyalizm, Prusya geleneği dâiresinde yetiştirilmiş olan sınıflardan değil, halk kütleleri arasından zuhur etmiştir.

* Sosyalizm ile Prusya Devletleri'nin yapısı arasında bir bakıma benzerlik bulunduğu inkâr edilemez; Prusya Devleti, bütün diğer devletlerden daha bâriz bir şekilde ve kastî olarak yukarıdan aşağıya doğru teşkilâtlandırılmıştır. 19. Yüzyıl sosyalizmine ilham veren “Devleti geniş bir fabrika gibi idare etmek” fikri henüz doğmadan çok önce, Prusyalı şair Novalis “Friedrich Wilhelm'in ölümünden beri Prusya'nın –hiçbir devlette görülmemiş derecede– bir fabrika gibi idare olunduğu”ndan şikâyet etmişti. Krş.: Novalis (Friedrich von Hardenberg). *Glauben und Liebe, König und die Königin*, 1798.